

А н н о т а ц и я

В статье рассматривается зависимость процесса восприятия художественных произведений детьми младшего школьного возраста от процесса вербализации во время выполнения рисунков с картин художников по памяти.

Савченко К.В.

**ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Вивчення проблеми волі та її формування має важливе методологічне, теоретичне і практичне значення. Дослідження Л. І. Божович, В. К. Котирло, В. І. Селіванова показують, що воля не є в людині вродженою, а формується у процесі життя під впливом умов виховання й самовиховання. За даними ряду досліджень саме молодший шкільний вік є сензитивним для формування волі. Тому своєчасне виявлення та подальша психокорекція низького рівня вольових якостей у дитини дозволить не тільки розвинути волю дитини в цілому, а й сприяти покращенню її навчальних успіхів [9; 11].

Мета даної статті – теоретичне висвітлення критеріїв, рівнів вольового розвитку та загальних умов і шляхів формування вольових якостей молодших школярів, які можна використовувати шкільним психологам та вчителям початкових класів для розробки психокорекційних, розвиваючих занять із молодшими школярами, що мають низьку навчальну успішність, чинником якої є недостатній розвиток вольових якостей.

В психологічній літературі вольові якості визначають як відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її володіння над собою. Формування вольових якостей – реальне практичне завдання, яке ставиться перед школою, сім'єю, суспільством. Але для його вирішення необхідно перш за все чітко знати, на якому етапі розвитку знаходиться воля у молодшого школяра.

Вступ до школи знаменує новий етап у розвитку вольової сфери особистості дитини. В цей період зростає уміння проявляти вольові зусилля. Систематичні учбові заняття потребують від дитини вольових зусиль щодо регуляції своєї пізнавальної активності. Нова провідна діяльність, особлива соціальна ситуація впливає на формування вольових якостей особистості молодшого школяра. Саме в умовах цієї діяльності діти виконують не тільки те, що хочеться, але й те, що потрібно [1; 4; 9; 10].

У дітей молодшого шкільного віку набуває значущості довільність: формується довільний характер пам'яті, уваги, мислення, з'являється здатність діяти організовано у відповідності із завданнями, що стоять перед дитиною, стійкість у вирішенні мисленевих задач [1, 3, 9,10].

За даними провідного дослідника з питань розвитку волі й її виховання В. І. Селіванова у дітей успішно розвивається *організованість, старанність*, якщо існує єдність вимог школи й сім'ї у вихованні та навчанні. *Самостійність* у молодших школярів розвинута мало, вона виникає частіше внаслідок прояву у них емоцій і бажань, а не в результаті критичного усвідомлення ситуації і своєї ролі в ній. Тільки у 3-4 класі імпульсивна самостійність поступово переходить у вольову, свідомо керовану [9;10].

У третьому класі спостерігається прояв такої вольової якості, як *рішучість*. Прояв *сміливості* залежить від того, чи перебуває дитина в групі однолітків чи вона проявляє сміливість одна. У молодших школярів з'являється та закріплюється *витримка* яка проявляється спочатку у підкоренні вимогам дорослих. У третьокласників *ініціативність* краще проявляється у грі та навчанні, ніж у праці *Завзятість*, розвинута ще слабо, навіть у третьокласників [4,5, 7].

Воля молодших школярів ще мало розвинута, не має яскраво вираженої цілеспрямованості у поведінці, як правило, вони керуються у своїй діяльності лише близькими цілями, не висувають віддалені цілі, які потребують проміжних дій для їх досягнення, одні цілі у них швидко змінюються на інші. Молодший школяр може діяти за усвідомленням обов'язку, але основна його вольова активність породжується безпосередньо емоціями та інтересами. Тому у дітей необхідно виховувати стійку цілеспрямованість, витримку, ініціативність, самостійність, рішучість тощо.

При формуванні волі молодшого школяра необхідно враховувати критерії, рівні вольового розвитку, відмінності вольових проявів в залежності від групи та типів школярів, оскільки для кожної такої групи учнів молодшого шкільного віку необхідний суттєво різний, індивідуальний підхід у розвитку їх волі.

С. Л. Рубінштейн виділяє такі критерії розвитку волі: "...в молодшому шкільному віці такими критеріями є оволодіння поведінкою, підпорядкування своєї поведінки загальним правилам – дисципліні. Це проявляється в умінні прийняти завдання і діяти, усвідомлюючи необхідність його виконання. В результаті він здатен готувати урок, працювати за програмою, підкоряти свою поведінку загальним правилам – дисципліні. Дисциплінована впорядкованість учбової роботи і всього шкільного життя, його чітка організація є суттєвою умовою формування волі школярів" [8, ст. 533].

В. І. Селівановим встановлені різні рівні вольового розвитку школярів: *високий рівень* вольового розвитку мають учні, які прагнуть самостійно долати перепони, що зустрічаються; *середній рівень* – характерний для школярів, що суперечливо ставляться до труднощів: в одних випадках, особливо в цікавій роботі, вони проявляють велику завзятість у досягненні мети, не жаліють ні сил, ні часу на спроби досягти успіху і дуже часто його досягають; в інших випадках вони неспроможні подолати труднощі, прагнуть обминути їх; *низький рівень* – мають школярі яким характерне яскраво виражене негативне ставлення до подолання труднощів. Автор

виділяє, вивчаючи індивідуальні особливості волі, основні типи школярів в залежності від проявів вольової активності: гармонічно розвинені школярі, у яких сильна воля проявляється в багатьох видах діяльності; “теоретики” – школярі у яких найбільше вольова активність виражається в розумовій діяльності, в іншому ж рівень їх, вольового розвитку може характеризуватися як середній і слабкий; “практики” – учні, у яких сильна воля проявляється переважно у праці, грі, спорті, у навчанні ж вони, як правило, слабовільні. По критерію спрямованості і сили волі виділяють чотири групи школярів: 1) з позитивно спрямованою і сильною волею; 2) з позитивно спрямованою і слабкою волею; 3) з негативно спрямованою і сильною волею; 4) із негативно спрямованою й слабкою волею [9;10].

Розвиток волі молодших школярів залежить від багатьох умов. Виділяють певні загальні умови та шляхи розвитку волі молодших школярів:

Умови: гармонічне поєднання різних видів діяльності; досконалість методів навчання й виховання; поєднання мір роз’яснення і переконання з практичною вправою (поєднання виховання ідеалів, віддалених перспектив особистості з відпрацюванням умінь долати труднощі у конкретних повсякденних справах); дотримання встановленого режиму; домашня праця – як умова морально-вольового розвитку особистості (виконання постійних домашніх обов’язків формує у школярів повагу до праці, необхідні навички та уміння і разом із тим такі якості особистості, як дисциплінованість, витримка, акуратність, самостійність); заняття з фізкультури й спорту;

Шляхи: розвиток адекватної самооцінки та формування мотивації досягнення успіху в діяльності; виховання позитивного ставлення до своєї нової позиції школяра; розвиток пізнавального інтересу до знань, любові до розумової діяльності; розвиток уміння долати інтелектуальні труднощі; пояснення учням та розкриття поняття волі людини, її вольових якостей, організація діяльності дитини, навчання розумної поведінки, тренування в хороших вчинках; формування здатності до інтенсивної й систематичної роботи, до переборення труднощів у житті й праці; вироблення звички завжди і в усьому бути енергійною, рішучою, наполегливою людиною; прищеплювання вміння підпорядкувати свою діяльність свідомо поставленим цілям, переборюючи сторонні бажання, страх, лінощі тощо [1; 2; 4; 6; 8; 9; 10].

Можна виділити шляхи розвитку кожної вольової якості молодшого школяра. Цілеспрямованість можна розвивати таким чином: формувати у школяра суспільні цінності та інтереси; створювати умови для доведення розпочатої справи до кінця; формувати вміння планувати власну діяльність за показниками її перспективного результату та проміжних етапів, які б сприяли його реалізації; розвивати уміння самоконтролю у діяльності, об’єктивної оцінки обставин її здійснення; формувати оптимістичні погляди. Наполегливість можна розвинути шляхом: формування уміння не відволікатися на другорядні справи у процесі виконання основного завдання; акцентування уваги на випадках не доведення розпочатої справи до кінця;

формування готовності докласти зусилля або підкорити у разі необхідності свою поведінку майбутньому результату, іноді навіть всупереч діючим у даний момент бажанням; виховання почуття обов'язку та відповідальності за доручену справу. Щоб розвинути ініціативність необхідно: створювати для дитини такі ситуації, в яких розвивалося б уміння ставити перед собою нові задачі та втілювати їх у діяльності; розвивати свідоме ставлення до власних вчинків, уміння аналізувати їх, з'ясовувати причини, які заважають досягненню мети; формувати суспільно ціннісну потребо-мотиваційну сферу, сприяти інтенсивності її прояву; розвивати інтелектуальну сферу. Шляхи розвитку організованості: різноманітна активність протягом усього дня; недопустиме перевантаження, яке стимулює нервозність, поспіх, поверхове ставлення до справи, загальну неорганізованість, що спричиняє проявам безплановості, марної трати часу, занепаду волевої активності, лінощам; врахування віку дитини та навчання її доступними способами організованості поведінки. Рішучість буде розвиватися якщо: тренувати дитину за допомогою багаторазових повторень проблемних ситуацій, в яких необхідно приймати рішення в умовах вибору; виконувати небезпечні справи (тільки під контролем дорослого), наприклад, які використовуються для розвитку сміливості; створювати змагання на заняттях; є упевненість дорослого у можливостях дитини і підтримка її класом; зміцнювати почуття впевненості дитини у собі. Розвинути сміливість можна за допомогою: розвитку рефлексії, а на її основі формування адекватної самооцінки; створення ситуацій, які б сприяли обов'язковому прояву готовності до переборення страху та невпевненості в собі; продуманої системи заохочень для подолання дитиною перешкод, які заважають досягненню мети. Шляхи розвитку стриманості: тренування процесів гальмування; розвиток умінь керування моторикою; розвиток критичності мислення. Старанність буде розвиватися якщо: ставити вимоги до дитини завжди доводити розпочату справу до кінця; підбирати такі види діяльності, які відповідають її здібностям та інтересам; розвивати уміння та навички виконувати певні види робіт; формувати суспільно мотиваційну сферу дитини. Незалежність можна розвивати такими шляхами: навчати дітей основним прийомам використання власних можливостей; формувати потребо-мотиваційну сферу; розвивати пізнавальні інтереси. Відповідальність розвивається якщо: дитина виконує різноманітні доручення (вчасно, невчасно); відповідає за власні вчинки; аналізує свою поведінку; виконує суспільно-корисні справи. Розвиток самостійності можливий лише на основі отримання знань і умінь, необхідних у даній діяльності; розвиток повинен проходити під контролем наставника (учитель, батьки, тренер), але без надмірної опіки, без сковування ініціативи дитини та прояву інтересу до даного виду діяльності.

Підсумовуючи, слід наголосити, що розвиток волі молодшого школяра – складний процес, що бере свій початок в дошкільному віці, обумовлюється різноманітними чинниками та вимагає врахування вікових, індивідуально-

типологічних і статевих особливостей молодших школярів. Вольова сфера молодшого школяра формується в навчальній, ігровій, трудовій діяльності, ґрунтується на певних умовах стимуляції розвитку вольових дій, вольової регуляції, вольових якостей.

Використана література:

1. Божович Л.И. Сознательно управлять своим поведением: Воспитание воли в младшем школьном возрасте // Семья и школа. – 1981. – № 3. – С. 28-31.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Игнатъев Е.И. Экспериментальное изучение простейших компонентов воли у школьников // Вопросы психологии личности. – М., 1960.
4. Ильин Е.П. Психология воли. – СПб.: Питер, 2000. – 288 с.
5. Петухов С.А. К проблеме классификации волевых качеств личности // Личность и деятельность: Тезисы докладов к V Всесоюзному съезду общества психологов. – М., 1977.
6. Поліщук С.А. Особливості розвитку волі в учнів молодшого шкільного віку. Дис. канд. психол. наук : 19.00.07. – Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2001.
7. Полтев А.В. Настойчивость школьников-подростков и ее развитие в процессе учебной деятельности: Автореф. дис. ...канд. – М., 1955.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946.
9. Селиванов В.И. Воля и ее воспитание. М., «Знание», 1976. – 64 с.
10. Селиванов В.И. Индивидуальные особенности воли и учет их в учебно-воспитательной работе. В сб.: Вопросы организации воспитания в вузе. Рязань, 1975.
11. Шульга Т.И. Возрастные особенности волевых качеств школьников и их формирование в процессе физического воспитания. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – М., 1986. – 222 с.

Аннотация

В статье рассматриваются различные критерии, уровни волевого развития младшего школьника, общие условия и пути формирования волевых качеств которые можно использовать для разработки программ развития волевых качеств младших школьников психологами и педагогами начальных классов.

Сидоренко О.Б.

**ІЗ ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПОВЕДІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Однією з актуальних проблем, з якою стикаються вчителі початкової школи, це формування у дітей певної поведінки з метою підняття рівня успішності учнів, які відстають в учінні. Цій проблемі не приділяється достатня увага в психологічній та педагогічній літературі. Але вона є дуже важливою і потребує свого вирішення. Тому в статті ми намагалися висвітлити питання вивчення поведінки людини у психології, зосередитися на основних поглядах видатних вчених про розвиток поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Отже, в цьому віці закладаються основні стереотипи поведінки. Водночас розуміння механізмів формування поведінки (певних дій, вчинків) у дітей молодшого шкільного віку, допомагає виявити не тільки причини виникнення